

UITKOMSTEN CONJUNCTUURENQUÊTE VIERDE KWARTAAL

Conjunctuurenquête Nederland
Vierde kwartaal 2020

eib
Economisch Instituut
voor de Bouw

MKB
Nederland

V N O N C W

KVK

Voorwoord

Dit rapport bevat de belangrijkste uitkomsten van de Conjunctuurenquête Nederland van het vierde kwartaal 2020.

De Conjunctuurenquête Nederland brengt voor het Nederlandse bedrijfsleven vier keer per jaar de belangrijkste ontwikkelingen en verwachtingen in kaart, uitgesplitst naar regio, bedrijfstak en bedrijfsgrootte. De resultaten vormen de basis voor het ondernemersvertrouwen. Deze samenvattende stemmingsindicator geeft de richting aan waarin de Nederlandse economie, specifieke bedrijfstakken of regio's zich waarschijnlijk zullen ontwikkelen.

Samenwerking

De Conjunctuurenquête Nederland is een gezamenlijk onderzoek van het CBS, KVK, EIB, MKB Nederland en VNO-NCW, met de steun van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Doel van de samenwerking is completere informatie over het niet-financiële bedrijfsleven te vergaren tegen minder administratieve lasten.

Saldo's

Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat zijn ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat een positieve ervaring of verwachting meldt. Als bijvoorbeeld 10 procent van de ondernemers een dalende omzet had en 20 procent een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10 procent. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Seizoenpatronen

Bij de interpretatie van de cijfers dient rekening te worden gehouden met seizoeninvloeden. Deze spelen bij sommige variabelen een rol, zoals bij omzetten in de landbouw en horeca. Om een uitkomst in een beter perspectief te kunnen plaatsen, verdient een vergelijking met dezelfde periode een jaar eerder om die reden de voorkeur boven

een vergelijking met een kwartaal eerder. Voor het samenstellen van de indicatoren van het ondernemersvertrouwen, worden de onderliggende variabelen wél gecorrigeerd voor seizoenpatronen. Hierdoor kan het vertrouwen elk kwartaal worden vergeleken met een eerder kwartaal.

Het niet-financiële bedrijfsleven

Het niet-financiële bedrijfsleven is een samentelling van secties A Landbouw, bosbouw en visserij, B Winning van delfstoffen, C Industrie, F Bouwnijverheid, G Groot- en detailhandel; reparatie van auto's, H Vervoer en opslag, I Logies-, maaltijd- en drankverstreking, J Informatie en communicatie, L Verhuur van en handel in onroerend goed, M Advisering, onderzoek en overige specialistische zakelijke dienstverlening, N Verhuur van roerende goederen en overige zakelijke dienstverlening, R Cultuur, sport en recreatie, S Overige dienstverlening.

Waarneemperiode

De gegevens voor deze publicatie zijn verzameld in de maand oktober 2020.

Dit rapport is gepubliceerd op 12 november 2020. Het rapport van de Conjunctuurenquête eerste kwartaal 2021 wordt naar verwachting op 12 februari 2021 gepubliceerd op ondernemersplein.kvk.nl/coen. Alle cijfers die in deze Conjunctuurenquête Nederland staan, zijn te vinden op opendata.cbs.nl.

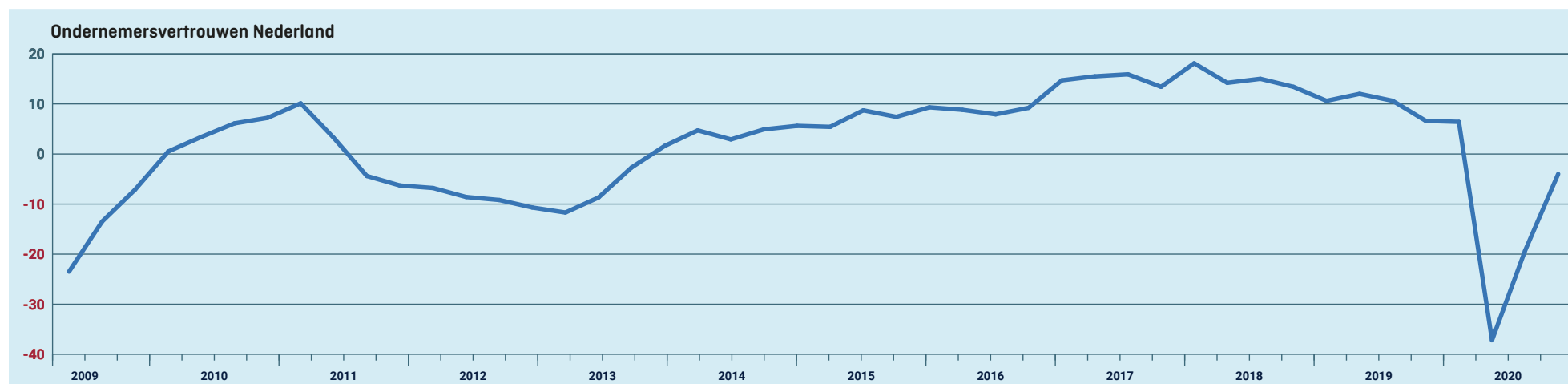
Ondernemersvertrouwen gestegen door positiever derde kwartaal

Het ondernemersvertrouwen is in het vierde kwartaal van 2020 toegenomen door hogere omzetten en een gunstiger economisch klimaat in het derde kwartaal, maar pessimisme overheerst bij de verwachtingen voor het vierde kwartaal. De stemmingsindicator komt uit op -4,0 tegen -19,3 in het vorige kwartaal, na het dieptepunt van 37,2 in het tweede kwartaal. De gegevens voor dit onderzoek zijn begin oktober 2020 verzameld, grotendeels voorafgaand aan de aangescherpte coronamaatregelen.

Het ondernemersvertrouwen is, uitgezonderd de detailhandel, in alle sectoren gestegen. In vier van de elf sectoren is het ondernemersvertrouwen nu licht positief. In de bouw-nijverheid is het vertrouwen met 5,4 het hoogst. Onder de ondernemers in de horeca is het sentiment net als vorig kwartaal het meest negatief (-27,4) van alle sectoren. Zowel in de horeca als de zakelijke dienstverlening is het vertrouwen sterk toegenomen (+25). Vooral een sterk verbeterde omzetrealisatie en economisch klimaat liggen hieraan ten grondslag. Een meerderheid van de ondernemers verwacht echter voor het vierde kwartaal een omzetsdaling.

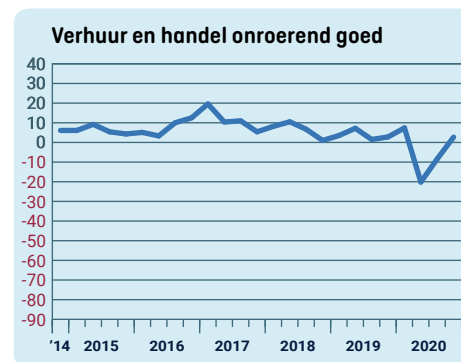
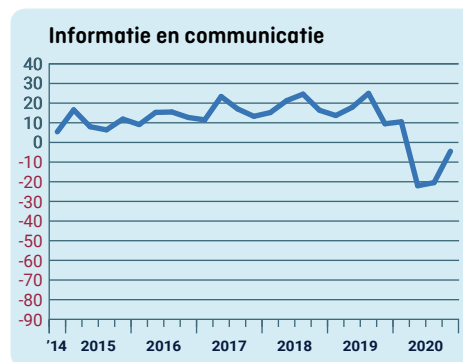
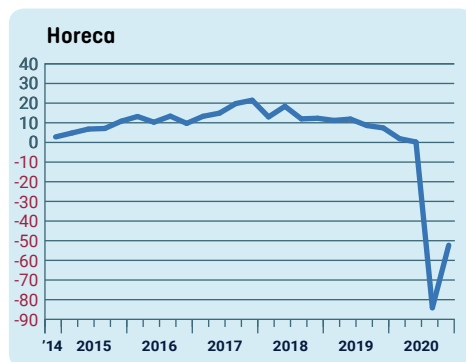
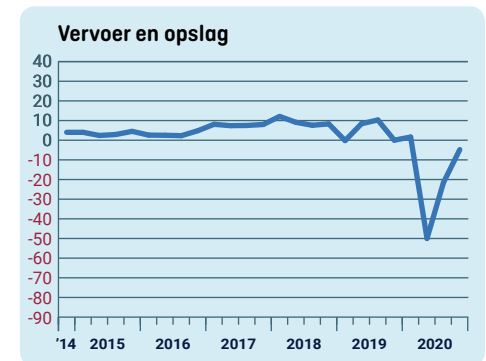
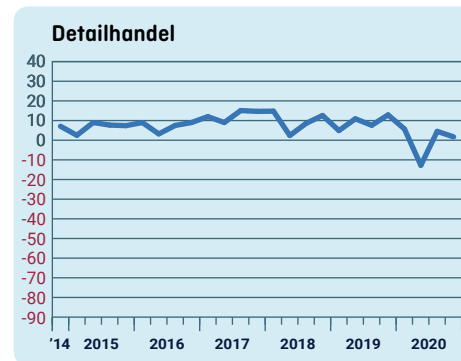
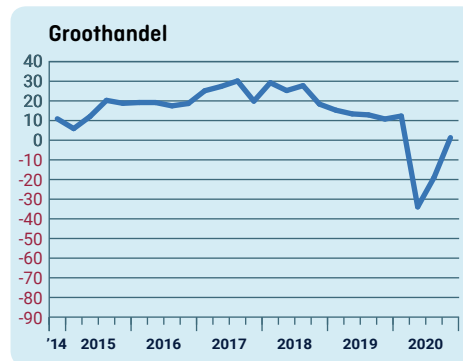
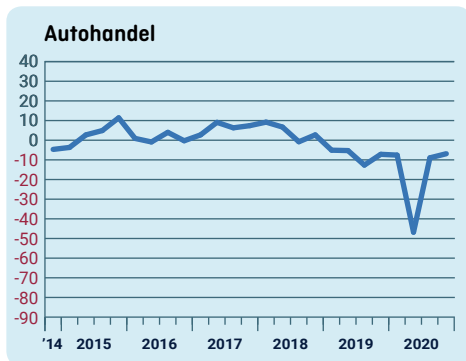
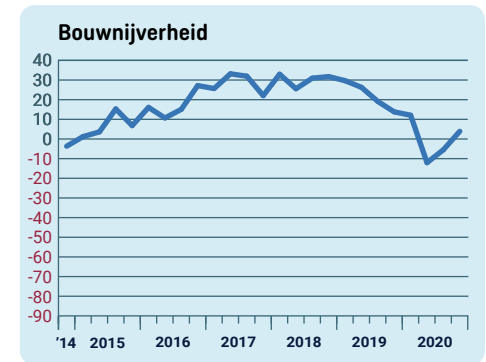
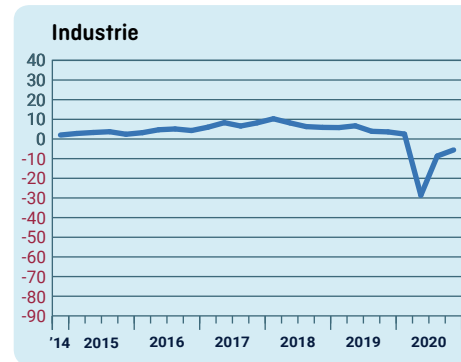
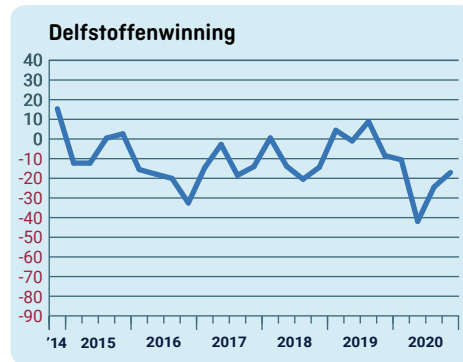
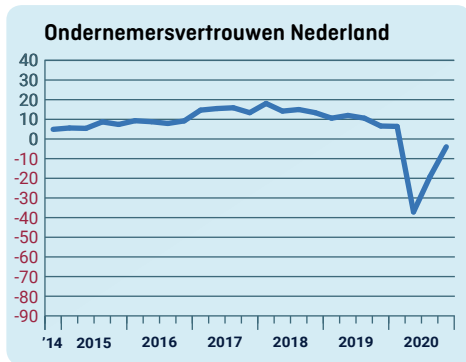
Verder in deze rapportage

Ondernemersvertrouwen gestegen, maar pessimisme voor vierde kwartaal	5
Ondernemers nog altijd pessimistisch	7
Uitgelicht - Verwachtingen voor het komende jaar	8
Uitgelicht - Structurele veranderingen bedrijfsvoering en omzetverwachtingen versus ontwikkelingen	9
Verwachte ontwikkelingen bedrijfsleven per provincie	10

Bron: CBS, EIB, KVK, MKB Nederland, VNO-NCW. Detailinformatie (conform de webtoegankelijkheidsrichtlijnen voor visueel beperkten) vindt u op [StatLine](#).

Ondernemersvertrouwen per sector Uitkomsten vierde kwartaal 2020

Ondernemersvertrouwen gestegen, maar pessimisme voor vierde kwartaal

Het ondernemersvertrouwen, de stemmingsindicator van het Nederlandse bedrijfsleven, kwam in het vierde kwartaal uit op -4,0. Dit is een toename van 15,3 ten opzichte van drie maanden geleden. De stijging komt door positieve ontwikkelingen in het afgelopen kwartaal, waar de stemmingsindicator voor ongeveer twee derde deel uit is opgebouwd. Verwachtingen voor het lopende kwartaal zijn begin oktober pessimistischer dan een kwartaal eerder.

Met uitzondering van de detailhandel is het ondernemersvertrouwen in alle sectoren gestegen. In de bouwnijverheid, groot- en detailhandel en verhuur en handel van onroerend goed is het vertrouwen voorzichtig optimistisch. In de overige sectoren heeft de negatief gestemde ondernemer nog de overhand. Het meest negatief zijn, net als in de vorige twee kwartalen, de horecaondernemers (27,4).

Bouwnijverheid sector met het hoogste vertrouwen

In de afgelopen vier jaar waren de bouwondernemers op twee kwartalen na telkens het meest optimistisch in vergelijking met andere sectoren. Dit kwartaal is dit niet anders en komt het vertrouwen uit op 5,4. Het vertrouwen in de bouwnijverheid is met 9,4 punten gestegen vergeleken met vorig kwartaal. Dit komt vooral doordat bouwondernemers hun productie per saldo zagen toenemen. Ook verwacht bijna 10 procent van de ondernemers meer personeel aan te nemen, tegenover ruim 7 procent die verwacht personeel in te moeten leveren. De overige 83 procent verwacht dat het personeelsbestand in de komende drie maanden ongewijzigd blijft. Over de orderpositie zijn ondernemers in de bouw iets positiever dan in het derde kwartaal.

Horecaondernemer meest pessimistisch

De horecaondernemers zijn in het vierde kwartaal, net als in de vorige twee kwartalen, het meest pessimistisch gestemd. Het vertrouwen is door positieve ontwikkelingen in de omzet en het economisch klimaat in het derde kwartaal wel opnieuw sterk toegenomen. Het sentiment in deze sector kwam aan het begin van het vierde kwartaal uit op -27,4 en komt hiermee 25,0 hoger uit dan vorig kwartaal (-52,4). Sinds 28 september gelden voor de horeca strengere voorwaarden als maatregel tegen het coronavirus. De derde indicator waaruit het ondernemersvertrouwen is opgebouwd, de omzetverwachting in de komende drie maanden, is per saldo sterk afgenomen. Per saldo verwacht begin oktober ruim 61 procent van de horecaondernemers een omzetafname in het vierde kwartaal.

Grote toename vertrouwen zakelijke dienstverlening

Net als in de horeca is bij de ondernemers in de zakelijke dienstverlening het vertrouwen sterk toegenomen. Het vertrouwen steeg met 24,7, van -25,3 in het derde kwartaal naar -0,6 in het vierde kwartaal. Ook hier wordt de toename van het vertrouwen gedragen door een positieve ontwikkeling van de omzet en het economische klimaat in het afgelopen kwartaal. Deze indicatoren zorgen ook voor het verbeterde ondernemersvertrouwen in de sectoren groothandel, vervoer en opslag, informatie en communicatie en verhuur en handel van onroerend goed. De derde indicator waaruit het ondernemersvertrouwen in deze sectoren is opgebouwd, de omzetverwachting in de komende drie maanden, is in de handel en dienstverlening echter verslechterd.

Dashboard Conjunctuurenquête Nederland

Uitkomsten vergeleken met een jaar eerder

Ontwikkelingen derde kwartaal

◇ Saldo t.o.v. (vorig jaar)

0,1 ↓ (5,5)

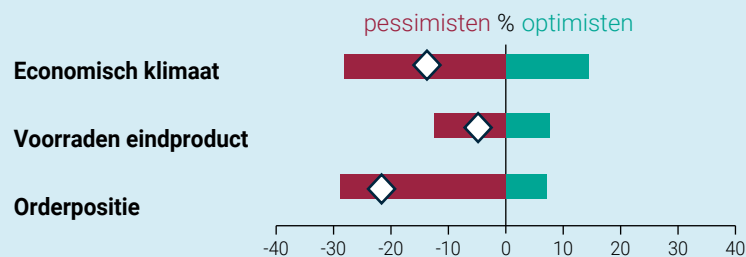
-10,6 ↓ (-0,4)

-6,8 ↓ (7,6)

Laatste 10 kwartalen (2018-3 t/m 2020-4)

Beoordelingen van de ondernemer begin vierde kwartaal

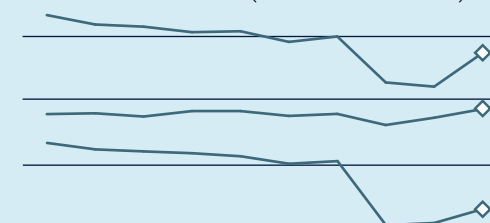
◇ Saldo t.o.v. (vorig jaar)

-13,8 ↓ (-5,6)

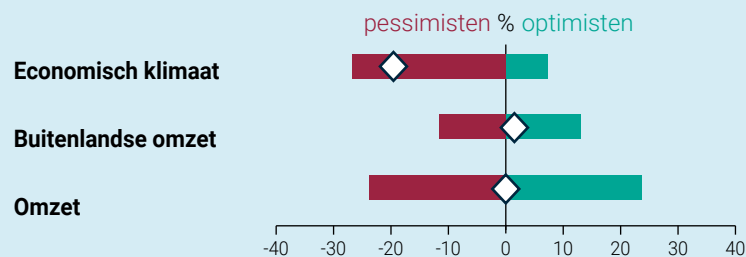
-4,9 ↑ (-8,3)

-21,7 ↓ (0,7)

Laatste 10 kwartalen (2018-3 t/m 2020-4)

Verwachte ontwikkelingen vierde kwartaal

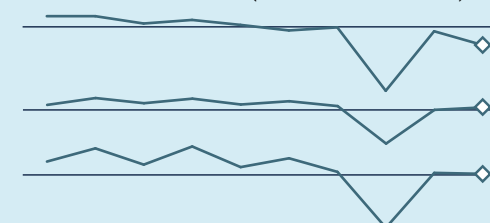
◇ Saldo t.o.v. (vorig jaar)

-19,4 ↓ (-4,7)

1,5 ↓ (7,7)

0,0 ↓ (15,7)

Laatste 10 kwartalen (2018-3 t/m 2020-4)

Verwachte bedrijfsvoering vierde kwartaal

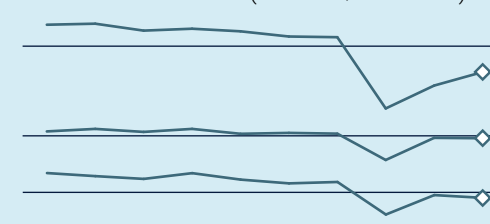
◇ Saldo t.o.v. (vorig jaar)

-16,0 ↓ (4,5)

-4,9 ↓ (5,9)

-6,6 ↓ (8,0)

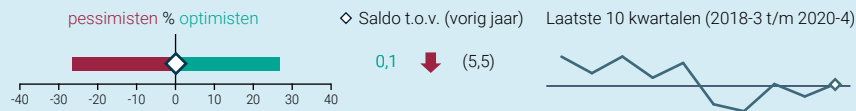
Laatste 10 kwartalen (2018-3 t/m 2020-4)

Ondernemers nog altijd pessimistisch

Ondernemend Nederland is, uitgezonderd het oordeel voorraad eindproduct, op alle indicatoren van het COEN-dashboard pessimistischer dan een jaar geleden. Bij vrijwel alle indicatoren van het dashboard hebben de negatief gestemde ondernemers een overhand op de positief gestemde ondernemers. Alleen op het gebied van omzet houden de positief en negatief gestemde ondernemers elkaar in evenwicht.

Ontwikkelingen derde kwartaal

Hoe lees ik het Dashboard Conjunctuurenquête Nederland?

Onderwerp In de Conjunctuurenquête Nederland worden ondernemers naar hun oordeel gevraagd over verschillende onderwerpen. Er is een verschil tussen terugblikken op het vorige kwartaal en verwachtingen voor het huidige kwartaal. Hierdoor kan een onderwerp twee keer voorkomen in het dashboard. De koppen die boven de onderwerpen staan, geven aan of het om terugblikken of verwachtingen gaat. **Staafdiagram** (pessimisten/optimisten): de vragen over de onderwerpen in het dashboard kunnen de ondernemers beantwoorden met verbetering, verslechtering, of onveranderd. In deze grafiek is het percentage optimisten (ondernemers die verbetering zien/verwachten) afgezet tegen de pessimisten (zij die verslechtering zien/verwachten). De witte ruit geeft het saldo hiervan weer.

Saldo Het saldo is het verschil tussen het percentage optimisten en het percentage pessimisten, dat ook terug te zien is in het staafdiagram. Positieve waarden (meer optimisten dan pessimisten) worden groen weergegeven, negatieve saldi (meer pessimisten dan optimisten) worden rood weergegeven. **T.o.v. vorig jaar** Het saldo van hetzelfde onderwerp in hetzelfde kwartaal een jaar eerder is tussen haakjes weergegeven. Er is gekozen voor hetzelfde kwartaal een jaar eerder, om eventuele seizoeneffecten uit te sluiten. De groene pijl naar boven of rode pijl naar beneden geeft aan of er sprake is van respectievelijk een verbetering of verslechtering. **Lijndiagram** (laatste 10 kwartalen): per onderwerp wordt de ontwikkeling in de laatste 10 kwartalen weergegeven. Hierop is geen seizoencorrectie toegepast. De zwarte horizontale lijn is de nullijn. Het saldo in het laatste kwartaal is met een witte ruit weergegeven.

Winstgevendheid en personeelssterkte in derde kwartaal gedaald

Bij per saldo 11 procent van de ondernemers daalde de winstgevendheid in het derde kwartaal. Ook waren er meer ondernemers (per saldo 7 procent) die de personeelssterkte zagen dalen. Er waren evenveel ondernemers die de omzet in het derde kwartaal zagen stijgen als dalen. Over de omzet, winstgevendheid en personeelssterkte waren ondernemers pessimistischer ten opzichte van vorig jaar.

Ondernemers negatief over orderpositie

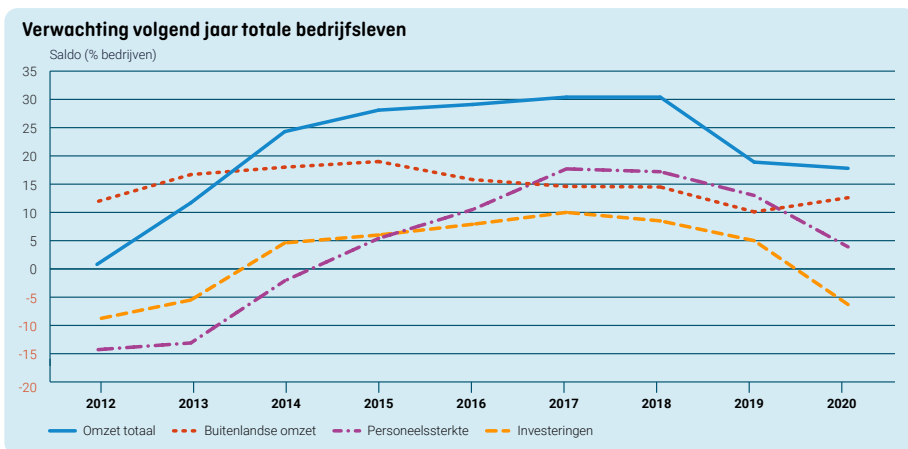
Per saldo zag 14 procent van de ondernemers het economisch klimaat in het afgelopen kwartaal achteruitgaan. Dat is een verslechtering vergeleken met een jaar eerder. Het oordeel van de ondernemers over de omvang van hun orderpositie is nog zeer negatief (per saldo bijna 22 procent). Gelet op de afzetverwachting worden de voorraden eindproduct aan het begin van het vierde kwartaal door meer ondernemers in de industrie en handel per saldo als te groot gezien. Deze groep ondernemers is kleiner dan een jaar geleden.

Negatievere verwachting economisch klimaat vierde kwartaal

Per saldo verwacht ruim 19 procent van de ondernemers een slechter economisch klimaat in het vierde kwartaal. Dit is een grotere groep dan vorig kwartaal toen dit nog ruim 6 procent van de ondernemers was. Ondernemers verwachten dat de omzet en buitenlandse omzet gelijk blijft. Vorig jaar werd nog groei verwacht.

Het oordeel over de verwachte bedrijfsvoering is negatief vergeleken met een jaar eerder. Per saldo verwacht 5 procent van de ondernemers dit vierde kwartaal minder orders te plaatsen bij leveranciers. Bijna 7 procent van de ondernemers voorziet per saldo een kleiner personeelsbestand. De verwachtingen over de investeringen zijn ook somber. Per saldo verwacht 16 procent van de ondernemers minder te investeren in 2020 ten opzichte van 2019.

Uitgelicht Verwachtingen voor het komende jaar

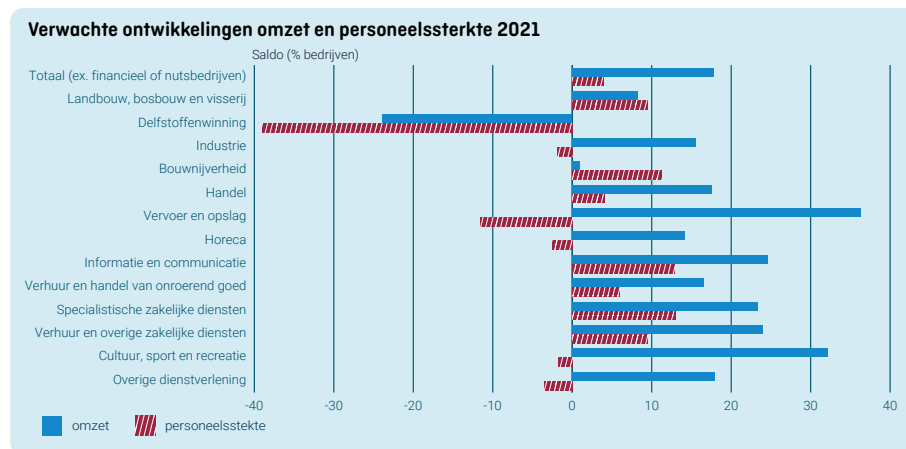

Verwachting ondernemers laat een gemengd beeld zien

In het begin van het vierde kwartaal is de ondernemers gevraagd naar hun verwachting voor het komende jaar. De beide omzetvariabelen, totale omzet en buitenlandse omzet, laten een licht herstel zien ten opzichte van 2019. Voor de variabelen investeringen en personeelssterkte zet de daling echter door. Het saldo van de ondernemers dat een groei in de investeringen verwacht is negatief en daalt naar het niveau van 2013. Voor de verwachte personeelssterkte blijft het saldo positief, maar zijn de verwachtingen minder optimistisch dan in voorgaande jaren.

Ondernemer verwacht omzetgroei

Met uitzondering van de delfstoffenwinning verwachten alle sectoren komend jaar te profiteren van economisch herstel. Per saldo verwacht bijna 18 procent een stijging van de omzet. Bedrijven in de vervoer en opslag en de in 2020 zwaar getroffen bedrijven in de cultuur, sport en recreatiesector springen er bovendien met een positief saldo van respectievelijk ruim 36 en 32 procent. Verder zijn het de ondernemers in de sectoren zakelijke dienstverlening en de informatie en communicatie die bovengemiddeld scoren in de omzetverwachting voor 2021, met saldopercentages van ruim in de 20 procent. Bedrijven in de in 2020 zwaar getroffen horeca zijn per saldo met ruim 14 procent

duidelijk voorzigtiger dan hun collega's in de eerder genoemde sectoren. Ondernemers in de bouwnijverheid zijn van alle positief gestemde sectoren het meest voorzichtig met per saldo slechts 1 procent van de ondernemers die een groei van de omzet verwacht.

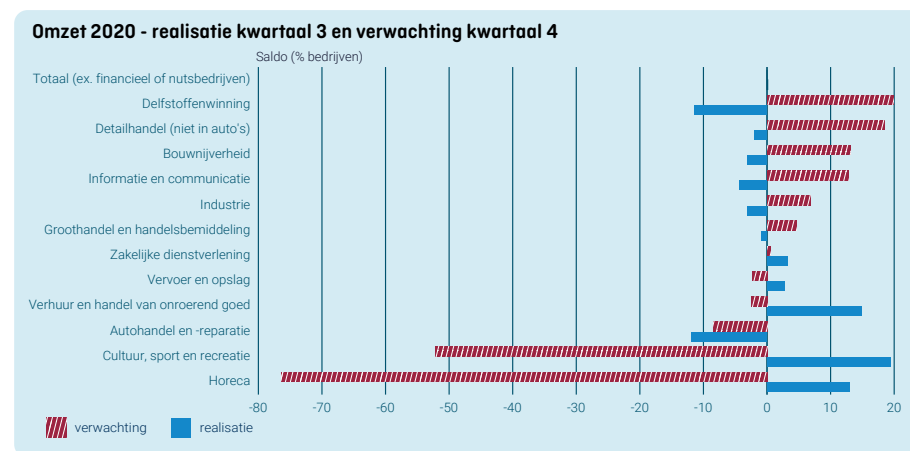
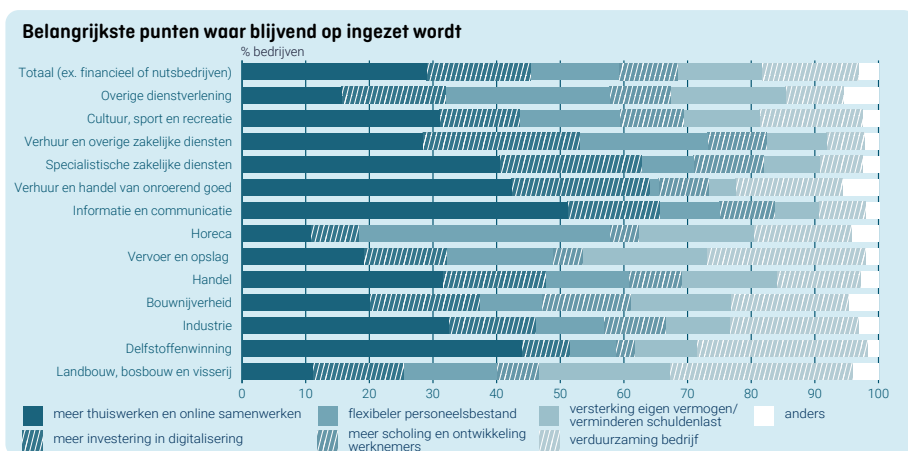
Gematigd positieve verwachtingen personeelssterkte

Gemiddeld genomen voor het totale bedrijfsleven zijn ondernemers nog positief gestemd over de verwachte personeelsontwikkeling in 2021. 18 procent van de ondernemers voorziet groei van hun personeelsbestand, tegenover 14 procent die verwacht personeel te moeten inleveren. De overige 68 procent verwacht een personeelssterkte van gelijke orde. In negatieve zin springt de sombere verwachting bij ondernemers in de delfstoffenwinning eruit, waar per saldo 39 procent een krimp in het aantal personeelsleden verwacht. Wel betreft dit een sector met relatief weinig respondenten. Ook binnen de sector vervoer en opslag hebben de negatief gestemde ondernemers (saldo -12 procent) de ruime overhand. Daarentegen zijn het met name ondernemers in de sectoren informatie en communicatie en specialistische zakelijke diensten die met saldi van ongeveer 13 procent positieve verwachtingen hebben voor de personele ontwikkeling in hun bedrijf voor 2021. Ook in de bouwnijverheid verwacht per saldo meer dan 1 op de 10 bedrijven een toename van de personeelssterkte.

Uitgelicht

Structurele veranderingen bedrijfsvoering en omzetverwachtingen versus ontwikkelingen

Ondernemers hebben verschillende speerpunten waar zij blijvend op gaan inzetten. Het gaat daarbij om structurele veranderingen in de bedrijfsvoering, bijvoorbeeld door de coronacrisis, de klimaatcrisis of de stikstofcrisis.

Bijna drie op de tien ondernemers zet in op meer thuiswerken en online samenwerken en ruim 16 procent van de ondernemers gaat meer investeren in digitalisering. Het verduurzamen van het bedrijf, denk daarbij aan energie besparen of uitstoot verminderen, is door ruim 15 procent genoemd en bijna 7 procent van de ondernemers zet in op ontwikkeling van het personeel.

Horecaondernemer zet in op flexibeler personeelsbestand

In de horeca wordt met bijna 40 procent van de ondernemers, veruit het meest ingezet wordt op een flexibeler personeelsbestand. Bij de sectoren landbouw, bosbouw en visserij en de delfstoffenwinning wordt met bijna 28 procent respectievelijk bijna 27 procent het meest ingezet op het verduurzamen van het bedrijf. Versterken van het eigen vermogen/vermindere van de schuldenlast is met ongeveer 20 procent het vaakst genoemd binnen wederom de landbouw, bosbouw en visserij en de sector vervoer en opslag. Ruim de helft van ondernemers in de informatie en communicatiesector zet in op meer thuiswerken en online samenwerken.

Ondernemers gaven begin oktober aan dat per saldo zowel de omzetontwikkeling in het derde kwartaal als de omzetverwachting voor het vierde kwartaal gelijk zijn aan het voorgaande kwartaal. Op sectorniveau is dit beeld niet terug te zien, maar liggen de omzetrealisaties en verwachtingen ver uit elkaar. Bij negatieve realisaties zijn de verwachtingen positief en andersom. Dit geldt voor 10 van de 12 sectoren.

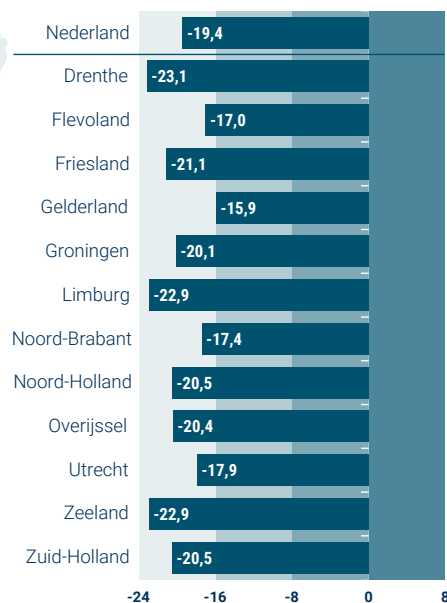
Vooral bij de sectoren cultuur, sport en recreatie en de horeca is dit terug te zien. Per saldo voorziet respectievelijk ruim 52 en ruim 76 procent van de ondernemers in deze sectoren een omzetzdaling in het vierde kwartaal, terwijl in het voorgaande kwartaal een omzettoename werd genoteerd. Dit zijn dan ook de sectoren die door coronamaatregelen momenteel het zwaarst getroffen worden.

Bij onder andere de detailhandel en de bouwnijverheid is het tegenovergestelde zichtbaar. Ondernemers in deze sectoren meldden een negatieve omzetontwikkeling, maar in het vierde kwartaal verwacht respectievelijk bijna 19 en ruim 13 procent een omzettoename. In de sector vervoer en opslag en de zakelijke dienstverlening zijn ondernemers, net als op landelijk niveau, over zowel de omzetrealisatie- als verwachting per saldo nagenoeg neutraal gestemd.

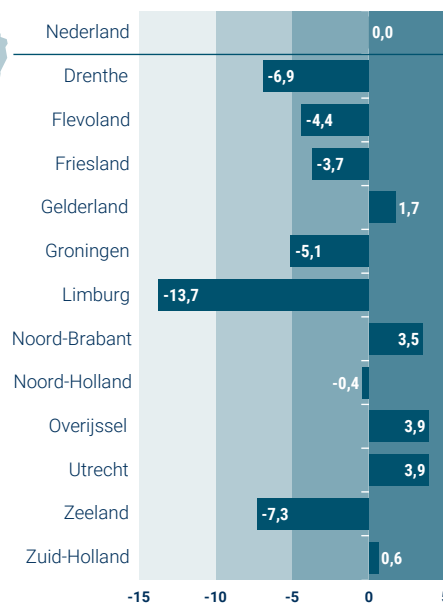
Verwachte ontwikkelingen bedrijfsleven per provincie

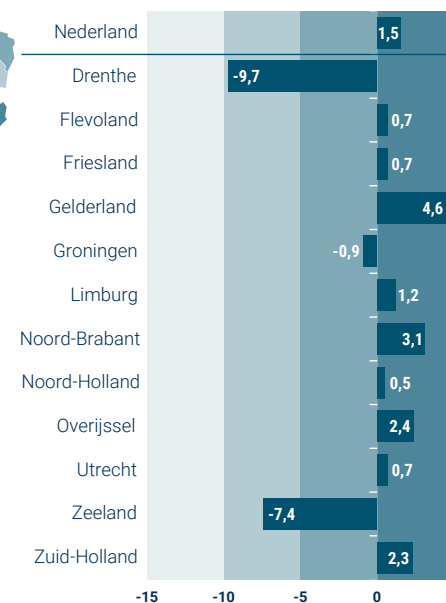
Economisch klimaat

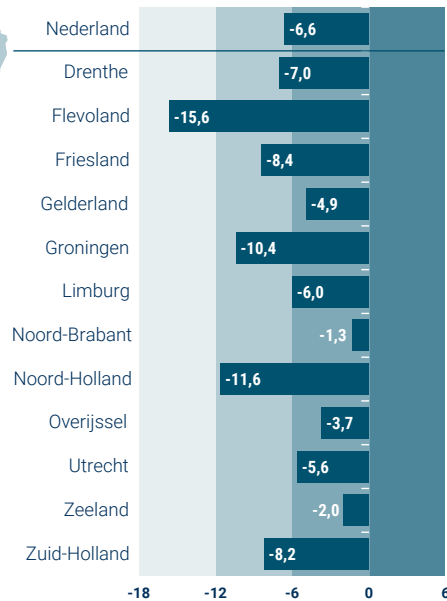
Omzet

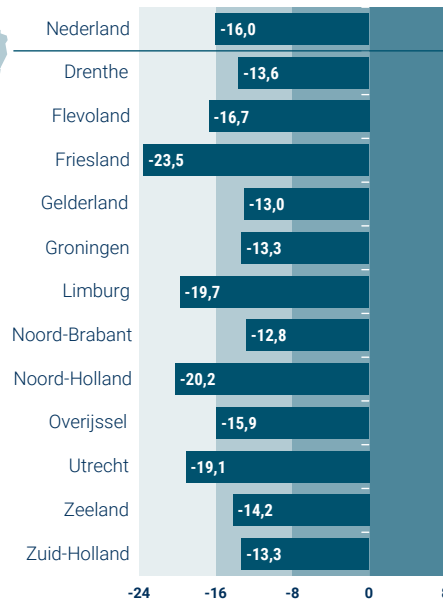
Buitenlandse omzet

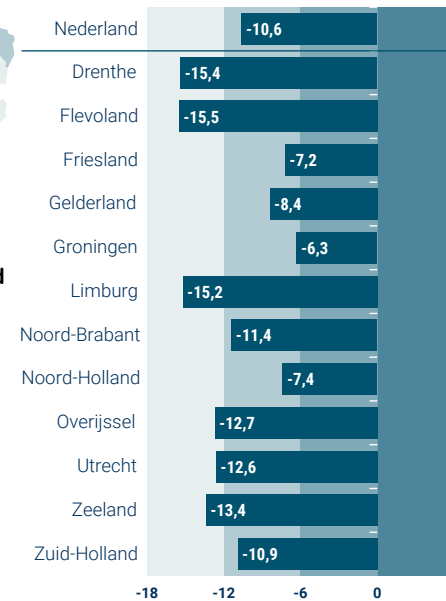
Personeelssterkte

Investeringsen

Ontwikkelingen winstgevendheid 3e kwartaal

Bron: CBS, EIB, KVK, MKB Nederland, VNO-NCW. Detailinformatie (conform de webtoegankelijkheidsrichtlijnen voor visueel beperkten) vindt u op [StatLine](#).

Ondernemers in Gelderland het minst negatief gestemd

De stemming onder de ondernemers is in acht van de twaalf provincies verbeterd. In alle provincies zijn verwachtingen over het economisch klimaat en de ontwikkelingen van het personeelsbestand negatief. De verwachtingen over de investeringen en de winstgevendheid in het derde kwartaal verbeterden daarentegen. Bij de zes indicatoren die hier worden belicht zijn ondernemers uit Gelderland en Noord-Brabant het minst negatief. De ondernemers uit Limburg en Drenthe zijn het meest negatief.

De verslechtingen van de verwachtingen in vergelijking met het derde kwartaal zijn het grootst in Friesland gevolgd door Limburg. In Utrecht is een beduidende verbetering zichtbaar, maar ook in Zuid-Holland en Gelderland verbeterde de stemming duidelijk.

Ondernemers in Gelderland het minst negatief over het economisch klimaat

Met een saldo van -15,9 procent zijn ondernemers in Gelderland het minst negatief over het economisch klimaat. Na Gelderland zijn ondernemers in Flevoland, Noord-Brabant en Utrecht het minst negatief. Het meest negatief gestemd zijn de ondernemers in Drenthe met een saldo van -23,1, gevolgd door Limburg en Zeeland, beide met een saldo van -22,9 procent. Het saldo voor heel Nederland komt uit op -19,4 procent.

Verbetering omzetverwachtingen in Utrecht en Overijssel

In Utrecht en Overijssel zijn ondernemers het meest positief gestemd en verwacht per saldo 3,9 procent een omzettoename in het vierde kwartaal. In Limburg zijn ondernemers met een saldo van -13,7 het sterkst negatief gestemd in hun omzetverwachtingen. Landelijk verwachten ondernemers een gelijkblijvende omzet.

Ondernemers in Gelderland en Noord-Brabant het meest positief over exportverwachtingen

In Gelderland en Noord-Brabant hebben de ondernemers met saldi van respectievelijk 4,6 en 3,1 procent positieve verwachtingen voor de export in het vierde kwartaal. Met name in Drenthe en Zeeland zijn ondernemers negatief gestemd over de buitenlandse omzet. Gemiddeld verwacht 1,5 procent van de ondernemers in Nederland een toename van de export in het vierde kwartaal.

Verwachte afname personeel in alle provincies

In alle provincies verwachten ondernemers een kleiner personeelsbestand in het vierde kwartaal. Ondernemers in Noord-Brabant en Zeeland zijn het minst pessimistisch met een saldo van -1,3 respectievelijk -2,0 procent. In alle overige provincies wordt een grotere afname van het personeelsbestand verwacht. Het meest pessimistisch zijn de ondernemers in Flevoland waar per saldo 15,6 procent een afname verwacht.

Minder investeringen

Door ondernemers wordt over het algemeen een terugval verwacht van de investeringen dit jaar. Wel zijn de saldi een stuk lager dan in het derde kwartaal. In Friesland en Noord-Holland is de stemming hierover het meest negatief, terwijl in Noord-Brabant de stemming het minst negatief is. Toch verwacht ook hier ruim één op de acht ondernemers dit jaar minder te gaan investeren.

Afname winstgevendheid

Ondernemers ervaren als gevolg van de crisis een afname van de winstgevendheid in het derde kwartaal. Per saldo geeft bijna 11 procent van de ondernemers een daling aan. In Flevoland, Drenthe en Limburg ervoer per saldo ongeveer 15 procent een daling. In Groningen, Friesland en Noord-Holland is dit circa 7 procent. In de overige provincies ligt dit percentage rond de 10 procent.

Kerntabel Ondernemersvertrouwen en Conjunctuurenquête Nederland

Ondernemersvertrouwen			
	2020 2e kwartaal	2020 3e kwartaal	2020 4e kwartaal
Totaal bedrijfsleven	-37,2	-19,3	-4,0
Delfstoffenwinning	-42,0	-24,5	-17,1
Industrie	-28,7	-8,7	-5,6
Bouwnijverheid	-10,6	-4,0	5,4
Autohandel en -reparatie	-46,9	-9,0	-6,9
Groothandel	-34,0	-19,0	1,3
Detailhandel	-12,8	4,5	1,7
Vervoer en opslag	-50,1	-21,7	-4,8
Horeca	-84,3	-52,4	-27,4
Informatie en communicatie	-22,1	-20,5	-4,5
Verhuur en handel onroerend goed	-20,2	-8,4	2,7
Zakelijke dienstverlening	-40,3	-25,3	-0,6

Verwachtingen voor het vierde kwartaal niet seizoengecorrigeerd saldo percentage bedrijven			
	Omzet	Personeel	Economisch klimaat
Totaal bedrijfsleven	0,0	-6,6	-19,4
Delfstoffenwinning	19,9	-47,9	-12,1
Industrie	6,9	-1,8	-10,9
Bouwnijverheid	13,2	2,3	-27,1
Autohandel en -reparatie	-8,4	-13,8	-20,8
Groothandel	4,7	-1,6	-9,2
Detailhandel	18,5	-0,8	-5,5
Vervoer en opslag	-2,3	-10,2	-19,5
Horeca	-76,3	-56,6	-73,3
Informatie en communicatie	12,8	-0,4	-8,7
Verhuur en handel onroerend goed	-2,4	2,5	-9,7
Zakelijke dienstverlening	0,6	-4,1	-18,6

Colofon

Uitgave

November 2020

Dit rapport verschijnt ieder kwartaal op ondernemersplein.kvk.nl/coen.

Wilt u meer informatie?

Neem dan contact op met één van de COEN-partnerorganisaties:

www.cbs.nl

088 570 70 70 - info@cbs.nl

Ondernemersplein
Eén antwoord van de overheid

www.kvk.nl

088 585 15 85 - kennisdesk@kvk.nl

KVK

www.eib.nl

020 205 16 00 - eib@eib.nl

www.mkb.nl

www.vno-ncw.nl

070 349 03 49 - amirkhan@vnoncw-mkb.nl

Meer informatie?

Kijk op Statline. Hier treft u alle data uit deze uitgave aan conform de webtoegankelijkheidsrichtlijnen voor visueel beperkten.

[Ondernemersvertrouwen naar bedrijfstak](#)

[Ondernemersvertrouwen naar provincie](#)

[Conjunctuurenquête naar bedrijfstak](#)

[Conjunctuurenquête naar regio \(landsdeel/provincie/COROP\)](#)

[Conjunctuurenquête naar bedrijfsgrootte](#)

Deze uitgave is te downloaden op:
ondernemersplein.kvk.nl/coen

